

Katarzyna Sobolewska

Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk

Wiktor Steffen i jego *Słownik warmiński*

Opowieść o *Słowniku warmińskim* trzeba zacząć od braci Steffenów. Choć autorem dzieła jest Wiktor, to obaj, wraz z Augustynem, byli głównymi, lecz dziś nieco zapomnianymi badaczami dialektu warmińskiego i kultury warmińskiej. Ich awans społeczny i kariera naukowa, jaką rozpoczęli jeszcze w przedwojennej Polsce, świadczyły o niezwykłych zdolnościach, ambicji i konsekwencji.

1. Bracia Steffenowie

Pochodzili z wielodzietnej chłopskiej rodziny warmińskiej, od wieków trwającej przy polszczyźnie i katolicyzmie. W zagrodzie Steffenów w Sząbruku panował kult pracy fizycznej i umysłowej: wszystkie dzieci, także dziewczynki, pomagały w gospodarstwie, a jednocześnie kształciły się, aby zdobyć zawód niezwiązany z pracą na roli. W roku 1920 starszy z braci, Augustyn, wziął udział w akcji plebiscytowej, w której zasłynął jako zdolny mówca. Po przegranym plebiscycie nie miał czego szukać na Warmii. Wyjazd do Polski i konieczność samodzielnego utrzymania się z dala od rodziny przerwały na kilka lat jego formalną edukację. Po wielu perypetiach i eksternistycznej maturze, zdanej dopiero za drugim razem (1928), zapisał się na filologię klasyczną na uniwersytecie w Poznaniu, którą ukończył w 1932 roku. Tu pod wpływem studiów nad liryką grecką zaczął zbierać pieśni warmińskie. W obliczu nowych wyzwań badawczych podjął kolejne studia, tym razem polonistyczne, w Krakowie u Kazimierza Nitscha. Pod jego opieką, a także pod kuratelą Jana Stanisława Bystronia opublikował w latach 30. XX wieku wiele pionierskich tekstów kultury warmińskiej: *Zbiór polskich pieśni ludowych z Warmii* (1931, 1934, 1937), *Opowiadania komiczne i podania z Warmii* (1937), *Rymy dzie-*

cięce, zagadki, i przysłowia rymowane z Warmii (1937), *Język polskiej Warmii* (1938). Na Uniwersytecie Jagiellońskim tuż przed wojną, w 1939 roku, Augustyn Steffen obronił doktorat [Oracki 1983: 298; Steffen 1987: 87–90].

Karierę Augustyna Steffena jako językoznawcy i etnografa przerwała II wojna światowa, która skazała go na tułaczkę: przez Rumunię, Cypr, Bejrut dotarł w końcu do Londynu, gdzie po wojnie osiadł na stałe i zajmował się pracą naukową. Utrzymywał kontakt z krajem, choć do niego już nie wrócił. W latach 50. i 60. zamieścił kilka artykułów w „Języku Polskim” pod wspólnym tytułem *Rozważania etymologiczne*. W pracach tych, pomiędzy innym przytoczonym materiałem językowym, zawsze prezentował i omawiał słownictwo Warmii i Mazur. Jako emigrant i „zapomniany sojusznik Anglii” [Steffen 1987: 90] był pod opieką Fundacji Sue Ryder. Zmarł w 1992 roku, spoczął w polskiej kwaterze cmentarza Cavendish [4.11.2009... 2016].

Na tle losów Augustyna życie i dokonania Wiktora Steffena jawią się jako mniej dramatyczne. Był o dwa lata młodszy, zakorzeniony w tych samych wartościach chłopskiej kultury, tak samo uparty, wytrzymały na niedostatek, pracowity i ambitny. Przypadkiem otrzymał szansę dalszego kształcenia się i z niej, dzięki wsparciu rodziny, skorzystał. Od czasu gimnazjum mieszkał poza domem rodzinnym, ponieważ chciał się uczyć w Polsce, a nie w niemieckich szkołach na Warmii. Maturę zdał w gimnazjum klasycznym w Brodnicy w 1924 roku. W tym samym roku podjął studia z filologii klasycznej na uniwersytecie w Poznaniu, gdzie szybko został asystentem. W 1931 roku uzyskał doktorat, a w 1936 – habilitację [Steffen 1987: 96, 131]. Jego kariera akademicka toczyła się szybciej niż kariera Augustyna.

W czasie II wojny światowej jako polski oficer przebywał w obozie jenieckim w Brunzswiku i Woldenbergu, gdzie współorganizował regularne studia akademickie dla więźniów oflagu oraz pisał skrypty do nauki języka greckiego i łaciny¹. Po wyzwoleniu kontynuował pracę naukową na uniwersytetach w Poznaniu i we Wrocławiu, gdzie zajmował się greckim dramatem satyrowym, grecką tragedią, komedią i poezją. Po przejściu na emeryturę w 1973 roku Wiktor Steffen zaczął publikować w „Języku Polskim” [zob. Steffen 1982; 1983a; 1984b; 1986] prace polonistyczne poświęcone fonetyce, fonologii i leksyce dialektu warmińskiego, zaś w „Komunikatach Mazursko-Warmińskich” zamieszczał artykuły o charakterze socjologicznym, w których snuł opowieści o życiu na dawnej Warmii [zob. Steffen 1979; 1981; 1983b]. Prace te podejmował zarówno ze względów sentymentalnych, jak i na skutek

¹ Na podstawie notatek sporządzonych w oflagu opublikował po wojnie podręcznik *Vox Latina*, który miał kilkadziesiąt wydań [por. Steffen 1987: 186].

braku możliwości rozwijania swych zainteresowań klasycznych w kontakcie z ośrodkami naukowymi w Europie w kryzysowych i pełnych napięć politycznych latach 80².

2. *Słownik warmiński*

W 1984 roku ukazuje się *Słownik warmiński* Wiktora Steffena, wydany przez Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk i dedykowany rodzicom³. W krótkiej, bo liczącej tylko sześć stron przedmowie autor przedstawia dzieło jako realizację marzenia swego życia i ukoronowanie pracy zainicjowanej w latach 20. XX wieku, kiedy zaczął zbierać materiał gwarowy na rodzinnej Warmii. Nie robił tego za pomocą metody kwestionariuszowej, lecz jako autochton – podczas spontanicznych pogawędek z sąsiadami i rodziną. Przysłuchiwał się też rozmowom innych Warmiaków, notując użyte przez nich formy językowe. Steffen prezentuje swój materiał jako wiarygodny, zgromadzony w przebiegu naturalnych, spontanicznych interakcji, zweryfikowany przez native speakera i filologa zarazem⁴. Jednocześnie autor słownika bardzo oszczędnie wypowiada się na temat zasad redakcyjnych, które przyjął, przedstawiając jedynie reguły doboru haseł, ustalania ich postaci hasłowej oraz lokalizacji [Steffen 1984a: VIII, X]. Inne problemy leksykograficzne pomija w swym wstępie, a to sprawia, że po analizie praktycznych rozwiązań zastosowanych przez autora, ale nigdzie wprost niewyjaśnionych⁵ – trudno ten słownik jednoznacznie sklasyfikować pod względem warsztatowym. Wydaje się, że *Słownik warmiński* jako duży drukowany słownik regionalny⁶ nie jest bowiem ani *stricte* naukowy, ani *stricte* popularny.

Słownik warmiński Steffena jest dziełem osobnym, noszącym wyraźne autorskie piętno. Opiera się na jednym typie źródła, jednoosobowej ekscerpcji i klasyfikacji materiału. Autor jest tu jednocześnie informatorem, eksplora-

2 „Jeżeli doczekam lepszych czasów i jeśli zdrowie i siły dopiszą mi, wrócę zapewne do filologii klasycznej, dzięki której zdobyłem uznanie i szeroki rozgłos w kraju i za granicą” [Steffen 1987: 239].

3 Na stronach tytułowych ani redakcyjnych nie ma natomiast żadnej informacji o redaktorze naukowym ani recenzentach tomu.

4 „Nie korzystałem z żadnych kwestionariuszy, lecz gorliwie przysłuchiwałem się przygodnym i swobodnym rozmowom Warmiaków lub sam wdawałem się z nimi w bezpośrednią rozmowę w dialekcie warmińskim. W ten sposób uzyskiwałem materiał bezwzględnie pewny, nie wymuszony zaskakującymi pytaniami, po których często następują odpowiedzi nie przemyślane, dorywcze i bałamutne” [Steffen 1984a: VIII].

5 Odpowiedzi autora na zarzuty recenzentów, zwłaszcza Edwarda Brezy, też niewiele wyjaśniają [por. Steffen 1989].

6 Według terminologii Kazimierza Woźniaka [por. Woźniak 2000: 18 i n.].

torem, leksykografem i redaktorem naukowym. Nie włączył do niego nawet tekstów opublikowanych przed wojną przez brata Augustyna⁷. Przyświeca mu ponadto wyraźny zamiysł edukacyjny i dokumentacyjny, widoczny w cytatach, które, mimo zapewnień Steffena o ich autentyzmie, nie wyglądają wcale na zapis żywej mowy. W niczym nie przypominają spontanicznych, eliptycznych czy częściowo niezrozumiałych wypowiedzi, z jakimi głównie mają do czynienia słownikarze pracujący z korpusami autentycznych tekstów; są często za gładkie i za dobrze ilustrują definicje, nie odwołując się przy tym do żadnego konkretnego kontekstu sytuacyjnego. Oto kilka przykładów wziętych z dzieła Wiktora Steffena:⁸

fertyczny ‘wygadany, rezolutny, cięty, umiejący się obracać wśród ludzi’. Niem. *schlagfertig*. *To je fertyczno dzifczina, fszańdzie do sobże reda i nie do śa pszedać*.

gańba, -y ż ‘przygana, nagana’. *Zasłużł sobże na gańba sfojam postampkam*.

fybla, -i ż (*fyblo*) ‘elementarz’. Niem. *Fiebel*. *Kożdi łuczań muśi mnyć sfoja fyblo*.

Jako nieskrępowany niczym twórca dzieła Steffen wielokrotnie sam rozbija i uzupełnia strukturę artykułów hasłowych o elementy, na które w innych słownikach gwarowych nie byłoby miejsca. To sprawia, że chłodna i zdyscyplinowana relacja leksykograficzna zamienia się w gawędę:

golarz, -a m (*golosz*) ‘fryzjer męski’. Wyrazu *fryzjer* nie używano, posługiwano się natomiast niekiedy wyrazem *friseur*, przejętym za pośrednictwem języka niemieckiego z języka francuskiego. Fryzjera damskiego nazywano zawsze *friseur*.

Innym osobistym rysem słownika jest przestarzały autorski język objaśnień, w którym **bana** to ‘kolej żelazna’, a **addej** znaczy ‘do zobaczenia się’.

7 Stosunki między obu braćmi były dość skomplikowane, o czym świadczy ich spór na temat prawdziwości niektórych faktów przedstawionych przez Wiktora w jego autobiografii. Wiedli go... na łamach „Komunikatów Mazursko-Warmińskich” [por. Steffen A. 1977; Steffen W. 1977]. Trudno jednak dziś powiedzieć, czy to właśnie zaważyło na pominięciu publikacji Augustyna jako ewentualnych źródeł *Słownika warmińskiego*.

8 Zapisy fonetyczne ze *Słownika warmińskiego* podaję w pisowni uproszczonej, pozbawionej znaków specjalnych.

Słownik warmiński stanowi też manifestację klasycznego wykształcenia i zainteresowań etymologicznych autora, które ujawniają się w sposób nadmiarowy, rzadko jednoznacznie wskazując na bezpośrednie pochodzenie wyrazu, częściej za to umieszczając go na latynizowanym erudycyjnym tle. W poniższych przykładach widać, jak rozbudowana informacja o pochodzeniu przeważa nad innymi elementami hasła, eliminując często ważny jego segment – egzemplifikację cytatową:

august, -a m ‘sierpień’. Niem. *August*, a to z łac. *augustus*.

atest, -u m ‘zaświadczenie lekarskie o szczepieniu przeciw ospie lub niezdolności do pracy; urzędowe poświadczenie ubóstwa; zaświadczenie stwierdzające pochodzenie krowy lub konia wystawionych na sprzedaż’. Z łac. *attestor* = świadczę, stwierdzam.

arest, -u m ‘areszt’. Niem. *Arrest*, a to z łac. śr. *arresta*, wł. *arresto*.

Efektom szczególnego przywiązania Steffena do polskości Warmii i reflekssem dramatycznych losów jego i jego rodziny jest też, budząca pewne wątpliwości, polonizacja niektórych podawanych przez niego rozstrzygnięć etymologicznych:

dolmecz, -czra m ‘tłumacz sądowy’. Niem. *Dolmetsch*, a to z polskiego *tłumacz*. *Fszistko co na suńdzie mużulam, tłumaczul dolmecz*.

Osobisty i autorski charakter *Słownika warmińskiego* sprawia jednak, że leksykon ten niesie treści, których nie ma w innych słownikach dialektalnych, zwłaszcza tych opracowywanych zespołowo przez specjalistów. Korzystają oni bowiem z różnych źródeł, już najczęściej przetworzonych, i muszą uśredniać i standaryzować płynące z nich dane, a ponadto w swojej codziennej pracy nie mają kontaktu z informatorami oraz sposobem, w jaki żyją i opisują oni swój świat. Tymczasem Steffen w swoim słowniku daje nam wgląd w język domowy Warmiaków [por. Sobolewska 2015: 28–30], który charakteryzuje z jednej strony intymność, familijność (stąd sporo wyrazów tzw. dodziecięcych: **mulać**, **napyzać**, **pociurać**, **popyzać**, **tutkać**; kolokwialnych form adresatywnych, np. **fater**, **faterek**, **matulka**, **muterka**), z drugiej – dosadność, co przejawia się w dużej liczbie wulgaryzmów, słów obscenicznych, wyzwisk penetrujących obszary, jakich nie umieszczało się w standardowych kwestionariuszach gwarowych (np. **grumpel**, **kantować**, **lont**, **lugać**, **piard**, **pierdziel**, **sopucha**, **zasraniec**).

Ponadto autorski dobór, czy wręcz samodzielne tworzenie cytatów, w których pewne schematy mentalne i treściowe nieprzypadkowo się powtarzają, ujawnia system wartości właściwy tradycyjnej kulturze chłopskiej: kult ciężkiej pracy, szacunek dla starszych, wymaganie posłuszeństwa od dzieci, ideały skromności, czystości i porządku.

Długi, bo ponadpięćdziesięcioletni okres zbierania materiału przez Steffena (oraz fakt, że, oderwany w latach dojrzałych od rodzinnej Warmii, odwoływał się do jej obrazu zapisanego w pamięci chłopca, jakim był, zanim wyruszył w świat) spowodował, że słownik wydany w latach 80. XX wieku przechował i opisał realia przedwojennej wsi warmińskiej, po których po 1945 roku nie pozostał żaden ślad. Poniższe wyrazy nie pojawiły się w ogóle w powojennych badaniach kwestionariuszowych prowadzonych na Warmii i Mazurach przez Witolda Doroszewskiego⁹, zaświadcza je tylko Wiktor Steffen:

armauz, -u a (*armołs*) ‘przysłup dla ubogich’. Niem. *Armenhaus*. *F armoł-zach mhyškali stare samotne kobzyti i wdowi z grumotku dzieci*.

bady, -ów ż (*bodi*) ‘uzdrowisko, pobyt w uzdrowisku’. Niem. *Bad*. *Do boduf jeżdžu tilo ludzie bogate. – Nasz kśunc wijechoł na bodi*.

cepin -a m ‘sterowiec’. Nazwa pochodzi od pierwszego konstruktora sterowca Zeppelina. *Cepelin wiglundol jek dużo cigara*.

3. Słownik warmiński w badaniach nad gwarami Warmii i Mazur

Słownik warmiński Wiktora Steffena pozostaje dziś ważnym źródłem w pracach nad słownictwem gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur, prowadzonych w Instytucie Języka Polskiego PAN. Wykorzystujemy go systematycznie od czasu, kiedy się ukazał – a więc praktycznie od II tomu naszego słownika, czyli począwszy od litery „D”. Choć, ze względów przedstawionych już w tym artykule, mamy ograniczone zaufanie do rozwiązań leksykograficznych przyjętych przez Steffena, zwłaszcza jego hasłowania, definiowania i etymologii, to przejmujemy gorliwie i z wdzięcznością całą leksykalną i semantyczną zawartość artykułów hasłowych, cytaty, uwagi dotyczące frekwencji synonimów, użycia i pragmatyki wyrazów. Rozpisałyśmy też wszystkie cytaty jako poświadczenia słów kontekstowych – a nie tylko ilustracje jednego hasła. Ponadto tam,

⁹ Badania przeprowadzono w latach 1950–1953 w blisko 400 miejscowościach na Warmii i Mazurach. Ich wyniki są zdigitalizowane i dostępne w Internecie [zob. *Zeszyty z badań...* 2016].

gdzie nasz materiał nie zgadza się z zastrzeżeniami Steffena, dajemy uwagę uwzględniającą to zastrzeżenie¹⁰:

iskra (Z + lit) O W Giż Pisz, psn; Gpl -ów; wg SWarm 144 wyraz na W nie używany; ogp: [...] przén: *kieby nie ta iskra, co ją w gardle zawdy gasić trzeba – a łona nie wygaszona! Dopóki psijaki nie wyrzekną sia gorzałki na cale życie, nigdy jam dobrze nie pudzie* W, Bar 66; por. **skra**.

Długi proces przygotowania książek do druku uniemożliwił¹¹ włączenie materiału pochodzącego ze *Słownika warmińskiego* do I tomu *Słownika gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, wydanego pod redakcją Zofii Stamirowskiej w roku 1987. Gdyby takie uzupełnienie trzeba by było kiedyś zrobić¹², objęłoby ono wszystkie elementy makro- i mikrostruktury.

Lista haseł I tomu *Słownika gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur* wzbogaciłaby się o kompletne artykuły, umieszczone tylko w *Słowniku warmińskim*, np. **abejcej**, **amtować**, **antfasek**, **aprelowy**, **aukcycja**, **augustówka**, **banknota**, **bastlerka**, **bastlować**, **barwikowy**, **baraszkować**, **caban**, **cagiel**, **cząki**, **centryfugować**. Są wśród nich ciekawe pożyczki z języka niemieckiego (**amtować** ‘urzędować’, **armauz** ‘przytułek dla ubogich’, **bastlerka** ‘majsterkowanie’) oraz derywaty od słów już zapożyczonych, powstałe na gruncie polskim, a nigdzie poza słownikiem Steffena nieudokumentowane (**aprelowy**, **augustówka**, **barwikowy**). Są wreszcie wyrazy ogólnopolskie, zwykle starsze zapożyczenia, poddane niekiedy gwarowej modyfikacji fonetycznej lub fleksyjnej: **anąksować** ‘ogłaszać, zapowiadać’, **agwentarz** ‘majątek ruchomy, inwentarz’, **banknota** ‘banknot’.

Istniejące już hasła zyskałyby nowe znaczenia dzięki poświadczeniom ze *Słownika warmińskiego*. Hasło **bąbel** otrzymałoby dwa dodatkowe znaczenia

10 Tu niezgodność dotyczy lokalizacji: nasze poświadczenia słowa **iskra** obejmują Warmię (skrót: W w pierwszej linijce hasła, zilustrowany cytatem z *Kiermasów na Warmji* Walentego Barczewskiego), podczas gdy Wiktor Steffen w swoim artykule **skra** na s. 144 wyklucza użycie tej formy na tym terenie.

11 Wybiórcza ekscerpca *Słownika warmińskiego*, przeprowadzona już w trakcie przygotowania do druku I tomu *Słownika gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, zachowała się w artykułach **absyd**, **będz**, **biszunek**, **bramba**, **calki**, **chwacić**, **chwatki** i **czkać**. Wydaje się, że po porównaniu haseł w obu słownikach naniesiono tylko te zmiany, które wydawały się redaktorom szczególnie ważne. Ale w *Uwagach do źródeł* na s. 74 wstępu do tego tomu znajduje się notka: „SWarm – W chwili oddawania do Wydawnictwa I tomu SGOWM pozycja ta była jeszcze w druku” [Stamirowska, red. 1987: 74].

12 Co może nastąpić z chwilą wprowadzenia naszego słownika do Internetu.

(3. ‘wisior’¹³, 4. ‘sopel lodu’), **baldach** – jedno (3. ‘baldachim’), **capować** – poświadczenie znaczenia realizowanego przez formę osobową, a nie tylko imiesłów bierny (‘toczyć piwo z beczki’).

W pewnych artykułach hasłowych przybyłoby podhasło, jak w hasło **bada** ‘kąpiel’, które trzeba byłoby uzupełnić o formę pluralną **bady** w zn. ‘uzdrowisko’.

Na liście hasel pojawiłyby się nieistniejące dziś pary homonimiczne, np. po **(I) balować** ‘bawić się, tańczyć’ dodalibyśmy za Steffenem **II balować** ‘wykładać balami’.

Niektóre nasze artykuły hasłowe zostałyby wzbogacone o wariant fonetyczny ujawniony w hasle Steffena, jak np. forma **antykryst**, którą włączylibyśmy do hasła **antychryst**.

Wiele naszych artykułów hasłowych poszerzyłoby swój zasięg geograficzny o Warmię dzięki poświadczeniu w słowniku Wiktora Steffena, jak np. **bażyć się, calsztok, całkowitość, cepisko**.

Nieliterackie, niepewne, zrekonstruowane tylko na podstawie pojedynczych wymówień hasła **adest** czy **antrakt** dzięki *Słownikowi warmińskiemu* zostałyby podporządkowane zaświadczonej przez niego postaci literackiej: **atest, antrag**, i umieszczone pod inną główką.

Hasła „pojedyncze” **apryl, chorągiew** otrzymałyby oboczną postać hasłową wchodzącą do główki: **aprela, apryl; chorągiew, chorągwia**.

W hasle **akuszerka** umieścilibyśmy uwagę o zastrzeżeniu Steffena, które nie wynika z naszego materiału, a mianowicie że „wg SWarm 47 wyraz na Warmii nieużywany” – choć mamy tam „nasze” cytaty z Olsztyna. Podobnie w hasle **bagno** napisalibyśmy, że według SWarm 4 nie występuje ono w zn. ‘trzęsawisko, topielisko’, choć mamy na nie poświadczenia z całego terenu OWM.

Słownik warmiński Wiktora Steffena nie jest arcydziełem leksykografii gwarowej, ale owocem pracy zaangażowanego filologa-autochtona, który kwestie warsztatowe odsunął na plan dalszy. Skoncentrował się na udokumentowaniu rodzimego dialektu, pierwszego języka, jakiego się nauczył i za którego pośrednictwem poznawał świat. Granicę między tym dialektem a polszczyzną literacką wyznaczała mu własna kompetencja językowa, nabyta w trakcie długiej i pełnej wyrzeczeń edukacji. Zaczynał ją jako chłopskie dziecko mówiące polską gwarą w Niemczech, skończył zaś jako profesor filologii klasycznej

13 Znaczenie to potwierdza się w zanotowanym przez nas derywacie: **bąbelek** [...] 5. ‘wisiorek’.

wykładający na uniwersytetach w Polsce i za granicą. Słownik, który po sobie zostawił, nosi wyraźne ślady osobistych losów i doświadczeń autora oraz utrwała obraz świata, w którym wyrósł.

Bibliografia

Źródła

Steffen Wiktor (1984a), *Słownik warmiński*, Ossolineum, Wrocław.

Literatura

Breza Edward (1991), *O słowniku warmińskim raz jeszcze*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, z. 4, s. 277–282.

Kąs Józef (1986), Wiktor Steffen, „Słownik warmiński” [recenzja], „Język Polski”, z. 1–2, s. 133–136.

Okoniowa Joanna (2003), *Regionalizm dzisiaj i jego konsekwencje dla słowników, czyli o społecznych oczekiwaniach wobec leksykografii*, w: *Gwary dziś. 2. Regionalne słowniki i atlasy gwarowe*, red. Jerzy Sierociuk, Wydawnictwo PTPN, Poznań, s. 102–106.

Oracki Tadeusz (1983), *Słownik biograficzny Warmii, Mazur i Powiśla XIX i XX wieku*, Pax, Warszawa.

Sobolewska Katarzyna (2015), „Słownik warmiński” Wiktora Steffena po 30 latach. *Idea, metoda i treść*, „Poradnik Językowy”, nr 10, s. 24–31.

Stamirowska Zofia, red. (1987), *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur*, t. 1: A–Ć, Ossolineum, Wrocław.

Steffen Wiktor (1977a), *Odpowiedź na „Uwagi o wspomnieniach mego brata Wiktora”*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, z. 3–4, s. 561–564.

Steffen Augustyn (1977b), *Uwagi o wspomnieniach mego brata Wiktora*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, z. 3–4, s. 550–560.

Steffen Wiktor (1979), *Nazwiska Warmiaków w użyciu potocznym w okresie międzywojennym*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, z. 3, s. 331–338.

Steffen Wiktor (1981), *Odzież warmińska i jej nomenklatura*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, z. 2–3, s. 363–379.

Steffen Wiktor (1982), *Rozwój p’b’i v’f’ w dialekcie warmińskim*, „Język Polski”, s. 24–26.

Steffen Wiktor (1983a), *Kategorie chłopstwa w przedwojennej terminologii warmińskiej*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, s. 279–284.

Steffen Wiktor (1983b), *Uwagi o metatezie i haplologii w dialekcie warmińskim*, „Język Polski”, s. 91–96.

- Steffen Wiktor (1984b), *Zagadnienie dysymilacji w dialekcie warmińskim*, „Język Polski”, s. 120–122.
- Steffen Wiktor (1986), *Terminologia obróbki drewna w dialekcie warmińskim*, „Język Polski”, s. 92–98.
- Steffen Wiktor (1987), *Moja droga przez życie*, Pojezierze, Olsztyn.
- Steffen Wiktor (1989), *Wokół „Słownika warmińskiego” wydanego przez Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk w r. 1984*, „Komunikaty Mazursko-Warmińskie”, z. 1–4, s. 105–114.
- Woźniak Kazimierz (2000), *Stan polskiej leksykografii gwarowej pod koniec XX wieku*, w: *Słowiańskie słowniki gwarowe*, red. Hanna Popowska-Taborska, Slawistyczny Ośrodek Wydawniczy, Warszawa, s. 17–51.
- Woźniak Kazimierz (2003), *Stan (i ewolucja?) pomocniczego aparatu naukowego w polskiej leksykografii gwarowej*, w: *Gwary dziś. 2. Regionalne słowniki i atlasy gwarowe*, red. Jerzy Sierociuk, Wydawnictwo PTPN, Poznań, s. 147–178.
- Zeszyty z badań gwarowych* [hasło] (2016), <http://rcin.org.pl/dlibra>, [dostęp: 23 lutego 2016].
- 4.11.2009 – *Msza Święta w intencji Sue Ryder* (2016), <http://domsueryder.org.pl/4-11-2009-msza-swieta-w-intencji-sue-ryder>, [dostęp: 23 lutego 2016].

Katarzyna Sobolewska

Wiktor Steffen and his *Słownik warmiński*

The paper presents *Słownik warmiński* of Wiktor Steffen as an unique work of the Polish dialect lexicography. It shows also the figures of the author and his brother Augustyn who rendered great service in research of the culture of Warmia. It discusses the editorial principles of the dictionary and its rich content. It relates to the charges of the first critics of the vocabulary. The paper treats *Słownik warmiński* as a personal, subjective work strongly influenced by the biography of the author – autochthon. It presents the different ways of use the content in the dialectological studies on multi-volume *Słownik gwar Ostródzkiego, Warmii i Mazur* conducting in the Institute of the Polish Language in the Polish Academy of Science (IJP PAN).

KEYWORDS: Warmia dialect and culture; history of Warmia region; Wiktor Steffen as a lexicographer; cultural content of the dictionary.

dr Katarzyna Sobolewska – Pracownia Dialektologii Polskiej Instytutu Języka Polskiego PAN, Stowarzyszenie im. Stefana Żeromskiego w Warszawie (wiceprezes); zainteresowania naukowe: leksykografia, dialektologia, język Stefana Żeromskiego.